

Havas Gábor–Kemény István

A MAGYARORSZÁGI ROMÁKRÓL

Cikkünk az 1993–1994 telén végrehajtott országos reprezentatív roma- (cigány-) kutatás néhány eredményét foglalja össze.¹

Utoljára 1971-ben készült országos reprezentatív adatfelvétel a magyarországi roma népességről. Az 1993–1994 évi adatfelvétel ugyanazon alapelveken nyugszik.²

Azokat a személyeket soroltuk a romákhoz (az 1971-es vizsgálathoz hasonlóan), akiket a nem roma környezet annak tart. Ez a meghatározás bizonyosan nem zárja ki azokat, akik öntudatosan vállalják romaságukat, de azokat sem, akik erőteljesen megindultak az asszimiláció útján. Minden tapasztalat azt mutatja ugyanis, hogy a nem roma környezet a sikeresen asszimilálódók roma származását is számon tartja. Az ily módon meghatározott roma népességből csupán a nyomtalanul asszimilálódottak maradtak ki.

A roma lakosság 2 százalékát kérdeztük meg. A kutatás alapegysége a háztartás volt, pontosabban az egy fedél alatt lakók közössége. A háztartásokat többlépcsős, rétegzett mintavétel útján választottuk ki.

A kiválasztott községekben, illetve körzetekben a helyi közigazgatás, valamint a szociális és oktatási intézmények segítségével a területen lakó roma háztartások teljes összeírását hajtottuk végre. Ezután meghatározott kulcsok szerint véletlen mintát vettünk az összeírt háztartásokból.

A mintába 1941 háztartás és 8663 személy került be. A háztartások átlagos létszáma 4,47 fő volt.

Ha feltételeznénk, hogy a kiválasztott helyeken összeírásunk teljes körű, tehát 100 százalékos volt, akkor a magyarországi roma háztartások számát 97 050-re és a roma népesség számát 433 800-ra kellene becsülnünk. Teljes körű összeírás azonban csak elméletben létezik. Azzal a feltevessel élünk, hogy összeírásunk 90 százalékos volt. E feltevés alapján a roma háztartások száma 107 833; a roma népesség száma 482 000, kerekén félmillió fő. A roma lakosok Magyarország teljes népességéhez viszonyított aránya 4,69, kerekén 5 százalék.

Vessünk egy pillantást a roma népesség regionális megoszlására. Az országot ebből a szempontból hat régióra osztottuk: Kelet (ide soroltuk Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Békés megyét), az Alföld (Csongrád, Bács-Kiskun és Szolnok megye), a budapesti iparvidék (ide soroltuk Budapestet, Pest, Fejér és Komárom megyét), Észak (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megyét), Dél-Dunántúl (ide soroltuk Baranya, Somogy, Tolna, Zala és Veszprém megyét), Nyugat (Vas és Győr-Sopron megye).

1. táblázat
Regionális megoszlás

régió	létszám	létszám		roma lakossághoz		teljes népességhez	
		a mintában	összesen	viszonyított arány (%)	viszonyított arány (%)	viszonyított arány (%)	viszonyított arány (%)
	1971		1994	1971	1994	1971	1994
Észak	65 000	2104	116 900	20,4	24,3	6,5	9,0
Kelet	75 000–80 000	1712	95 100	23,0	19,8	5,0	6,3
Alföld	50 000	1041	57 833	16,0	12,0	3,0	4,1
Budapesti iparvidék	60 000	1577	87 611	19,0	18,2	2,0	2,4
Dél-Dunántúl	65 000	1978	109 889	20,0	22,8	4,0	6,5
Nyugat	5 000	251	13 944	1,4	2,9	1,3	2,0

Eltolódások mentek végbe a településtípusok között is. 1971-ben 25 000 roma lakott Budapesten, a teljes roma népesség kevesebb, mint 8 százaléka. Számuk jelenleg 44 000, a teljes roma népesség 9,1 százaléka. Még nagyobb az eltolódás a vidéki városok irányába. 1971-ben 45 000 roma volt városlakó, jelenleg több, mint háromszor annyi, és a teljes roma népességhez viszonyított részarányuk 14-ről 30,4 százalékra emelkedett.

2. táblázat
Településtípusok szerinti megoszlás

településtípus	létszámok			arányok (%)	
		a mintában	összesen		
	1971	1994	1994	1971	1994
Budapest	25 000	972	44 000	7,9	9,1
vidéki város	45 000	2445	146 000	13,9	30,4
község	250 000	5246	291 000	78,4	60,5

1971-ben a roma népesség létszámát 320 000-re becsültük, jelenleg félmillióra. Ez csaknem 50 százalékos növekedés.

Ugyanebben az időben, illetőleg ennek az időszaknak második felében az ország teljes népessége nem nőtt, hanem csökkent. 1970-ben a népesség száma 10 322 000 fő volt, 1980-ban 10 710 000, 1990-ben 10 375 000, 1994-ben 10 278 000. 1971-ben a roma népesség az ország teljes lakosságának 3 százalékát tette ki, jelenleg 5 százalékát. A jövőben további arányeltolódás várható.

Az ezer lakosra jutó élveszületések száma 1971-ben a romáknál 32 volt, az ország teljes lakosságánál 15. Jelenleg az ezer lakosra jutó élveszületések száma a

romáknál 28,7 és a következő 10–15–20 évben hasonló mértékű csökkenés várható. Az ország teljes lakosságánál az ezer lakosra jutó elveszületések száma 1992-ben 11,8; 1993-ban 11,3 volt. A halálozások száma viszont évtizedek óta növekedik, és igen nagy: az ezer lakosra jutó halálozások száma 1991-ben 14,0; 1992-ben és 1993-ban 14,4 volt. Nincs komoly esély arra, hogy a halálozási arány a következő években csökkenjen, és ezért a népesség további csökkenése várható. A romák száma viszont továbbra is gyorsan növekedik

Magyarországon 1992-ben 122 000 gyerek született, 1993-ban 116 000. Ugyanabban az évben 13 833 roma gyerek született, vagyis a teljes gyerekszám 11,9 százaléka jut a romákra.

Iskoláztatási arányok

Az 1971. évi reprezentatív vizsgálat idején az akkor 25–29 éves és 20–24 éves romák 26–27 százaléka végezte el az általános iskola nyolc osztályát, vagyis a roma fiatalok 73–74 százaléka gyakorlatilag majdnem teljesen analfabéta maradt.

Az 1971. évi vizsgálatról szóló beszámoló arra is felhívta a figyelmet, hogy az ötvenes és hatvanas években a nem roma népesség iskolázottsági szintje gyorsan emelkedett, és a romák és a nem romák közötti távolság növekedett.

Ma mások az iskolázottsági szintek, de a távolság növekedésének trendje megmaradt, sőt erősödött. Két évtized, sőt ennél rövidebb idő alatt annyit mindenesetre sikerült elérni, hogy még a roma gyerekek többsége is elvégzi az általános iskolát.

A 3. táblázaton láthatjuk, hogy a 25–29 éves korosztályhoz tartozók 75 százaléka elvégezte az általános iskola nyolc osztályát, míg például az 50–54 éves (1971-ben 28–32 éves) korcsoporthoz tartozók közül csak 28,9 százalék.

A távolság növekedését a továbbtanulásnál tapasztalhatjuk. Az általános iskola elvégzése után a továbbtanulásnak három útja nyílik meg a nem roma fiatalok előtt: a szakmunkásképző iskolák, a szakközépiskolák és a gimnáziumok. A 3. táblázatban azt is láthatjuk, hogy ezek közül valójában csak a szakmunkásképző iskola nyílt meg a romák számára. A 35–39 éves korcsoporthoz tartozóknak 7,4 százaléka végzett szakmunkásképzőt. Ez az arány a 30–34 éveseknél 17,2 a 25–29 éveseknél 13,2 a 20–24 éveseknél 15,6 százalékra emelkedik. A baj csak az, hogy a szakmunkásképző iskolák túlnyomó többségükben olyan szakmákra képeznek, amelyek iránt már évek óta nincs kereslet és a belátható jövőben nem is lesz; az általuk kiállított oklevelekkel egyáltalában nem lehet elhelyezkedni. A munkaerőpiacon a legrosszabb feltételekkel azok indulnak, akiknek nincs nyolc osztályuk sem. Bizonyos távolságból követik őket azok, akiknek nyolc osztály a legmagasabb végzettsége, és az utóbbiak mögött alig maradnak el a szakmunkásképző iskolát végzettek.

Az idősebb romák – elsősorban az 50 éven felüliek – nagyrészt azért válnak munkanélkülivé, mert még az általános iskola nyolc osztályát sem végezték el. A

fiatalok viszont többnyire nem találnak munkát, mert a mai munkaerőpiacon a 8 osztály és a szakmunkásképző sem elég az elhelyezkedéshez.

Iskolázottság és munkanélküliség összefüggését illetően két nagy vízválasztó van. Az egyik a középfokú, a másik a felsőfokú végzettség. A Magyar Háztartás Panel 1994. áprilisi adatai szerint a munkanélküliségi ráta országosan 15,3 százalék, a 0–7 osztályt végzettekénél 34,7, a nyolc osztályt végzettekénél 26,1, a szakmunkásképző iskolát végzettekénél 17,2, a középiskolát végzettekénél 9,5 százalék, az egyetemet, illetőleg főiskolát végzettekénél 3,4 százalék.³

A középiskolát végzettek aránya minden roma korosztályban rendkívül alacsony. A roma gyerekek már a középiskolába való bejutásnál rendkívül erős hátrányt szenvednek: az általános iskola nyolcadik osztályában tanuló nem roma gyerekeknek csaknem fele, míg a roma gyerekeknek három százaléka jut középiskolába. Ez a hátrány azután fokozódik a középiskolai évek során: a középiskola negyedik osztályáig a lemorzsolódás a nem roma gyerekekénél kevesebb, mint a 14 százalék, míg a roma gyerekek esetében megközelíti a 40 százalékot.⁴

Míg az általános iskolánál és a szakmunkásképzőnél határozott javulást rögzíthettünk, addig a középiskolába való bejutásnál, illetőleg elvégzésénél semmiféle előrehaladást nem észleltünk: az 50–54 éves korcsoportnál a középiskolát végzettek aránya 1,2 százalék, a 20–24 éves korcsoportnál 1,5 százalék. A középiskolai továbbtanulás esélyei a roma gyerekekénél 1971 óta semmit sem változtak.

Még rosszabb a helyzet a felsőoktatásban. A 60–64 éves, 55–59 éves, 45–49 éves, 40–44 éves, 35–39 éves, 30–34 éves korcsoportban rendre azt tapasztaljuk, hogy a főiskolát végzettek aránya 1 százalék körül mozog, a 25–29 éveseknél már csak 0,6 százalék. Tudjuk jól, hogy közben – az elmúlt 4 év során – a nem roma fiatalság körében jelentősen javultak a felsőfokú továbbtanulás esélyei.

A roma fiatalok részvétele a felsőoktatásban mindig is elenyésző volt. Most azonban még észrevehetőtlenebbé vált.

3. táblázat

A roma lakosság korcsoportjainak iskolai végzettség szerinti megoszlása a mintában

életkor	0 osztály	1-7 osztály	8 osztály	szakmunkás- képző vagy szakiskola	szakközép- iskola vagy gimnázium	főiskola vagy egyetem	nincs adat	eset- szám
14-19	12 1,5	254 32,3	434 55,2	82 10,4	3 0,4	– –	1 0,1	786 15,3
20-24	8 1,1	168 22,2	452 59,7	118 15,6	11 1,5	– –	– –	757 14,7
25-29	16 2,5	143 22,5	378 59,4	84 13,2	13 2	– –	2 0,3	636 12,4
30-34	22 3,2	184 26,4	349 50	120 17,2	19 2,7	3 0,4	1 0,1	698 13,65
35-39	40 6,3	250 39,1	284 44,4	47 7,4	15 2,3	1 0,2	2 0,3	639 12,4
40-44	39 8,3	172 36,4	211 44,7	40 8,5	7 1,5	2 0,4	1 0,2	472 9,2
45-49	41 12,9	141 44,2	111 34,8	18 5,6	4 1,3	3 0,9	1 0,3	319 6,2
50-54	58 24	114 47,1	60 24,8	5 2,1	3 1,2	1 0,4	1 0,4	242 4,7
55-59	81 41,5	70 35,9	29 14,9	11 5,6	3 1,5	– –	1 0,5	195 3,8
60-64	71 46,1	68 44,2	12 7,8	1 0,6	– –	1 0,6	1 0,6	154 3
65-69	41 31,5	77 59,2	6 4,6	5 3,8	1 0,8	– –	– –	130 –2,5
70–	52 50	41 39,4	8 7,7	1 1	– –	– –	2 1,9	104 2
nincs adat	1	2	2	–	–	–	– 0,1	5
összesen	482 9,4	1684 32,8	2336 45,5	532 10,4	79 1,5	11 0,2	13 0,3	5137

Foglalkoztatottság

A nyolcvanas évek közepétől kibontakozó gazdasági válság és a politikai változásokkal, illetve a piacgazdaság kiépítésével együtt járó gazdasági folyamatok (az elavult iparágak leépülése, a szakképzetlen munkaerő rohamos leértékelődése, a keleti piacok elvesztése, a mezőgazdaság szétzilálódása, a privatizáció stb.) az átlagosnál lényegesen súlyosabban érintették a roma lakosság foglalkoztatási viszonyait. 1971-ben, a mostanít megelőző egyetlen országos reprezentatív roma vizsgálat idején, a munkaképes korú (15–59 éves) roma és nem roma férfiak gazdasági aktivitása alig tért el egymástól.

4. táblázat

	teljes népesség	romák
aktív keresők	87,7	85,2
inaktív keresők, munkaképtelenek, tanulók, egyéb eltartottak	12,3	14,8
összesen	100,0	100,0

Akkor a kutatási beszámoló (lásd ¹ jegyzet) a fenti adatokat értelmezve így fogalmazott: „Az elmúlt tíz évben a munkaképes korú roma férfiak életében óriási változás zajlott le: a férfiakat illetően a cigányság közel jutott a teljes foglalkoztatottság állapotához.”

A nyolcvanas évek közepe óta eltelt évtizedben viszont ellenkező előjelű folyamat játszódott le.

A mostani vizsgálat tanúsága szerint a foglalkoztatási szint általános csökkenése az elmúlt években nagyon különböző mértékben érintette a roma és nem roma népességet. A teljes férfi népességben a foglalkoztatási ráta ma több mint kétszerese a roma férfiakénak.

5. táblázat

A foglalkoztatott munkaképes korú férfiak aránya

	a foglalkoztatottak aránya (%)	
életkor	teljes népesség [*]	romák ^{**}
15–19	12,9	17,7
20–29	68,0	35,0
30–54	76,9	33,8
55–59	43,1	15,4
összesen	63,4	30,8

Forrás: ^{*} KSH munkaerő-felmérés, 1994. I. negyedév.

^{**} Országos romavizsgálat.

A mai inaktív státusú, korábban munkaviszonyban lévő 30 éven felüli roma férfiak csaknem 65 százaléka több mint tíz éves folyamatos munkaviszonyt követően vált munkanélkülivé vagy lett inaktív kereső (rokkantnyugdíjas, járadékos, rendszeres szociális segélyezett stb.). Az 54 éven felüli, de a nyugdíjkorhatárt még el nem érő roma férfiak 67,6 százaléka pedig 20 évet is meghaladó folyamatos kereső munka után került hasonló helyzetbe. Az esetek jelentős részében a leszázalékolás vagy a járadékra, rendszeres szociális segélyezésre jogosító munkaképesség-csökkenés megállapítása is a foglalkoztatási problémák megoldását segítő eszközként funkcionált. Erre utal, hogy a 30–54 éves korcsoportban az inaktív férfiak 32 százaléka vagy rokkantnyugdíjas vagy nyugdíjszerű járadékot kap.

A romák kiszorulása a munkaerőpiacról már a nyolcvanas évek közepén elkezdődött.

A mai inaktívaknak több, mint 40 százaléka 1990 végéig, tehát még az 1991-es, többek között a munkanélküli ellátások rendszerét is szabályozó foglalkoztatási törvény megszületése előtt veszítette el munkáját.

A roma nők foglalkoztatási szintje – ellentétben a férfiakéval – az 1971-es országos vizsgálat idején is jelentősen elmaradt a nőkre általában jellemző arányoktól. Ebben egyaránt szerepet játszott a tradicionális értékrend és az a körülmény, hogy a romák lényegesen nagyobb arányban éltek az országnak azokban a régiókban és ezen belül azokon a településein, ahol a szakképzetlen nők számára akkor is nagyon kevés tartós munkalehetőség adódott.

Annak ellenére, hogy az elmúlt években a roma férfiak foglalkoztatási szintje is drámaian visszaesett, a nőké továbbra is jelentősen elmarad a férfiakétól.

6. táblázat

A foglalkoztatott munkaképes korú nők aránya

életkor	teljes népesség*	romák**
15–19	12,3	12,8
20–29	70,1	15,6
30–54	73,1	20,2
összesen	63,1	17,5

Forrás: * KSH munkaerő-felmérés, 1994. I. negyedév.

** Országos romavizsgálat.

A teljes népességben a nők munkanélküliségi rátája minden életkori csoportban alacsonyabb, mint a férfiaké. A roma népességben a férfiak és nők munkanélküliségi rátája lényegében azonos.

7. táblázat

A munkaképes korú nők munkanélküliségi rátája

életkor	teljes népesség*	romák**
15–19	24,9	46,6
20–29	9,9	31,6
30–54	7,6	31,0
összesen	8,8	34,1

Forrás: * KSH munkaerő felmérés, 1994. I. negyedév.

** Országos roma vizsgálat.

Noha a roma nők foglalkoztatottsági szintje sohasem érte el a roma férfiakét, a munkapiacról való drámai kiszorulás náluk éppúgy megfigyelhető, mint a férfiaknál. A kutatás adataiból egyértelműen kiderül, hogy a jelenleg inaktív 15–54 éves roma nők jelentős része korábban, amíg módja volt rá, hosszabb-rövidebb ideig munkaviszonyban állt.

8. táblázat

A korábban kereső munkával rendelkező, jelenleg inaktív 15–54 éves roma nők százalékos aránya korcsoportonként

15–19 évesek	23,2
20–29 évesek	72,6
30–54 évesek	86,7
összesen	70,3

A jelenleg inaktív 15–54 éves nők korábbi lényegesen magasabb foglalkoztatási szintjéről tanúskodik a különböző típusú inaktív státusok megoszlása is, hiszen viszonylag magas a munkanélküliek, illetve a tartós munkaviszony révén megszerezhető ellátásokban (rokkantnyugdíj, átmeneti és szociális járadék, gyed, gyed stb.) részesülők aránya.

9. táblázat

A jelenleg inaktív 15–54 éves nők inaktív státusának megoszlása

inaktív státus	életkor						összesen
	15–19		20–29		30–54		
nyugdíj, járadék, rendszeres szoc. segély	6	1,7	27	4,6	301	31,9	17,5
gyed, gyes	52	14,3	204	34,5	98	10,4	18,7
regisztrált munkanélküli	38	10,5	109	18,4	208	22,1	18,7
nem regisztrált munkanélküli	131	36,4	78	13,2	84	8,9	15,4
háztartásbeli	120	33,1	157	26,6	229	24,3	26,7
egyéb	16	4,4	16	2,7	23	2,4	2,5
összesen	363	100	591	100	943	100	1897

Ha a teljes aktív korú roma népesség (15–59 éves férfiak és 15–54 éves nők) foglalkoztatottsági szintjét és munkanélküliségi rátáját vetjük össze az ugyanehhez a korosztályhoz tartozó teljes magyar népességével, akkor megállapíthatjuk, hogy elképesztő mértékűek a különbségek.

A KSH országos munkaerő-felmérése szerint (ELAR-minta) 1993 őszén a teljes népességben a munkanélküliségi ráta a passzív munkanélküliek nélkül 11 százalék, a passzív munkanélküliekkel együtt 13 százalék volt. Ugyanazon mintában a roma munkanélküliség megfelelő rátái 34 és 43 százalék. Az ELAR-minta roma almintája azonban felülreprezentálja a magasabb iskolai végzettségűeket. Az ELAR-ból számított iskolai végzettség szerinti munkanélküliségi rátákat az országos reprezentatív roma vizsgálat iskolai végzettség szerinti megoszlásával átsúlyozva a roma munkanélküliségi ráta a passzív munkanélküliek nélkül 38 százalék, a passzív munkanélküliekkel együtt 48 százalék.

Az aktív korú roma népesség (15–59 éves férfiak és 15–54 éves nők) 24 százalékának van rendszeres munkából származó jövedelme és 41,7 százaléka rendelkezik valamilyen rendszeres, nem munka jellegű jövedelemmel.

10. táblázat

A nem munka jellegű jövedelmek megoszlása

az ellátás fajtája	aránya	
	a teljes aktív korú népesség százalékában	az ellátásokban részesülők
előnyugdíj	0,6	1,4
rokkantnyugdíj	10,9	26,0
átmeneti vagy szociális járadék	2,9	7,0
özvegyi nyugdíj	0,4	0,9
rendszeres szoc. segély	0,4	0,9
gyed, gyes	7,8	18,8
munkanélküli járadék	6,8	16,3
mn. jövedelempótló t.	11,2	26,9
egyéb mn. ellátás	0,7	1,8
összesen	41,7	100

Az aktív korú népesség fennmaradó 34,3 százaléka önálló jövedelemmel nem rendelkező eltartott.

Település- és lakásviszonyok

Az 1971-es országos romavizsgálat idején a romák rendkívül rossz lakásviszonyok között éltek. Nemcsak a társadalom átlagától maradtak el igen lényegesen minden mutató tekintetében, hanem az azonos jövedelmi szinten élő nem romáktól is. Az

akkori lakásviszonyok meghatározó eleme volt a nagyon erős szegregáció. A roma háztartások közel kétharmada (65,1 százaléka) elkülönült telepeken élt. 1971-ben a telepek többségét a spontán módon keletkezett, a saját kivitelezésű „putris” építkezési mód túlsúlyával jellemezhető, a településektől távol vagy azok szélén fekvő hagyományos telepek alkották. Ezekre a civilizáció legelemibb vívmányai sem jutottak el. A romák lakásainak 44 százalékában nem volt villany, csak 8 százalékában volt vezetékes víz, és csak további 16 százalékához tartozott az épület telkén lévő kút stb. A szegregált romatelepek másik típusát azok, a magyar lakásállomány legalacsonyabb színvonalú részét magukba foglaló vagy eredetileg nem is lakás céljára létesült épületegyüttesek (volt uradalmi puszták, lerobbant munkáskolóniák, barakk-lakások, nyomortelepek, elszlamosodott városi negyedek, munkásszállók, elhagyott vágóhidak stb.) alkották, ahova hatósági közreműködéssel költöztették be – többnyire a tudatos elkülönítés szándékával – a roma családokat.

Az 1961-es párthatározat nyomán 1965-ben indították el azt a nagyszabású telepelszámolási programot, amely célul tűzte ki a hagyományos romatelepek megszüntetését és a romák lakásviszonyainak lényeges javítását. Ennek legfőbb eszköze az az erősen limitált összegű, kedvezményes kamatú hitelkonstrukció volt, amelynek igénybevételével a romák az engedélyezett két-három típusú alapján az átlagos családi házaknál kisebb méretű és szerényebb kivitelezésű ún. cs (csökkentett értékű) új házakat építhettek vagy – különösen a csökkenő lélekszámú falvakban – megvásárolhatták a megüresedő régi parasztházakat. Az országos vizsgálat adatai már 1971-ben is, amikor a program még csak néhány éves múltta tekinthetett vissza, arról tanúskodtak, hogy a hagyományos telepek ilyen módon történő és olykor a hatósági erőszaktól sem visszariadó felszámolása sok helyen nem szünteti meg a települési szegregációt, hanem annak új formáit hozza létre. A cs-házak többnyire telepszerűen, a helyi tanács által egymás mellett kijelölt nadrágszíj-parcellákra épültek és hamarosan újratermelték a régi romatelepeken uralkodó zsúfoltságot. Ráadásul az így épült házaknak később alig volt forgalmi értékük, többnyire eladhatatlannak bizonyultak és röghöz kötötték tulajdonosaikat. Régi parasztházak vásárlására pedig elsősorban ott nyílt mód, ahonnan az őslakosság a különösen kedvezőtlen körülmények miatt az átlagosnál nagyobb mértékben vándorolt el, vagyis a szerepkör nélkülivé nyilvánított, intézményeitől megfosztott, az infrastrukturális fejlesztésekből kimaradó, sorvadó kistelepüléseken, az ún. társközségekben. Ezekben a falvakban – szoros összefüggésben a közigazgatási besorolással és következményeivel – az életkörülmények további romlása és a romák beköltözése többnyire felgyorsította a helyi lakosság elvándorlását, és megindult a szóban forgó települések „gettósodása”.

A mostani országos vizsgálat eredményeinek jelenlegi feldolgozási szintjén még nem tudjuk megmondani, hogy a roma népesség milyen arányban lakik ilyen településeken, de 1987-ben például a jellegzetesen aprófalvas szerkezetű Baranyában a megye teljes népességének 15 százaléka, míg a romák 36 százaléka élt az ún. társközségekben.

Mindazonáltal kétségtelen, hogy a romák települési és lakásviszonyai 1971 óta nemcsak a saját korábbi helyzetükhöz képest, hanem az összlakossághoz viszonyítva is lényegesen javultak. Ebben szerepet játszottak az érintett időszakot meghatározó társadalmi–gazdasági folyamatok (a romák foglalkoztatottsági szintjének a nyolcvanas évek közepéig tartó emelkedése, az életszínvonal nyolcvanas évek elejéig tartó, a romákat is érintő emelkedése stb.), de, és minden negatívuma ellenére, kétségtelenül szerepe van a telepfelszámolási programnak, illetve a hozzákapcsolódó kedvezményes hitelkonstrukciónak is. Ez a hitelkonstrukció kisebb-nagyobb módosításokkal a hatvanas évek közepétől egészen a nyolcvanas évek végéig érvényben volt, s így nagyon sok családot juttatott a korábbinál magasabb, a 20. századi európai normákhoz legalább közelítő színvonalú lakáshoz. A romák magasabb jövedelmű, illetve jobban integrálódott csoportjaiból sokan további építési kölcsönök felhasználásával a cs-lakásnál magasabb színvonalú házak építésére is vállalkoztak. A nagyvárosokban pedig egyes időszakokban, különösen a hetvenes évek második felében és a nyolcvanas évek elején, a paneles állami lakásépítés volumenének köszönhetően az ott élő romák – főként a három- és többgyermekes családok – esélyei is valamelyest növekedtek arra, hogy lakótelepi vagy az odaköltözések révén megüresedő régebbi építésű tanácsi bérlakásokhoz jussanak. Esélyeiket némileg növelte az elavult városrészek szanálási programja, a „buldózeres városrendezés”, mert az ilyen övezetekben többnyire az átlagosnál magasabb volt a romák aránya, és a városokba frissen beköltöző roma családok is elsősorban ezekben a városrészekben tudtak megkapaszkodni. Bár érdemes megjegyezni, hogy egy-egy elavult negyed vagy telep szanálásakor az újabban beköltözötteknek mindig kemény és bizonytalan kimenetelű küzdelmet kellett folytatniuk a hatóságokkal jogosultságuk elismertetéséért. (A családok 2,1 százaléka volt már részese kilakoltatási és 3,8 százaléka telepfelszámolási akciónak.)

A vázolt folyamatok következtében radikálisan csökkent a telepen élők aránya. 1971-ben a romák 65,1 százaléka, ma csak a 13,7 százaléka él elkülönült telepen. A hagyományos vagy a szerveződési és uralkodó építkezési mód alapján annak tekinthető telepek, illetve az ezeken élő roma népesség aránya minimálisra zsugorodott. A meglévő telepek túlnyomó többsége újabb keletű, hatósági közreműködéssel létesített, többnyire cs-házakból álló telep. Ahogy 1971-ben, úgy ma is jelentős különbségek mutatkoznak a telepen élők arányában a település jellege szerint. Mind a két időpontban a vidéki városokban a legmagasabb és a fővárosban a legalacsonyabb a telepen élők aránya. Az arányszámok minden településtípusra érvényes jelentős csökkenésén túl lényeges különbség azonban, hogy a fővárosban, szemben az 1971-es 29,5 százalékos részesedési aránnyal, ma egyáltalán nincsenek telepi lakások.

11. táblázat

A telepi lakások százalékos aránya településtípusonként

településtípus	1971	1994
Budapest	29,5	–
vidéki városok	70,0	16,4
községek	69,4	14,5
összesen	66,0	13,7

Nagyok a különbségek régióként is. Míg az északi régióban a telepi lakások aránya 28,9 százalék, addig a Dél-Dunántúlon 5,7, a Budapest környéki központi régióban 3,0 százalék. Észak-Dunántúlon pedig egyáltalán nincsenek telepi lakások. Ennek főként történeti okai vannak. A telepi lakások arányában 1971-ben is jelentős különbségek mutatkoztak a régiók között. A sorrend alig változott. Érdekes azonban megjegyezni, hogy 1971-ben a keleti régióban volt a legmagasabb a telepi lakások aránya (84,8%), és csak azután következett az északi régió (73,3%), ma pedig fordított a helyzet (16,5, illetve 28,9%).

Általában is igaz, hogy csökkent a települések külterületén és nőtt a belterületen lakó roma családok aránya. A kutatás során nemcsak a jelenlegi, hanem a családfő előző lakásának az adatait is rögzítettük. Az adatok összevetéséből kiderül, hogy még az utolsó költözés is számottevően módosította a lakásviszonyaikat. Az utolsó költözés természetesen nagyon különböző időpontokat jelenthet, hiszen a romák egy része csak a közelmúltban költözött a jelenlegi lakásba, más részük évtizedek óta él ott. Mégis tanulságos, hogy családonként egyetlen lakásváltoztatás milyen jelentős arányeltolódásokat eredményezett. A községben élőknel például a jelenlegi 14,5 százalékkal szemben az előző lakások 27,5 százaléka volt telepi. A keleti régióban pedig a jelenlegi 16,5 százalékkal szemben 31,4 százalék.

12. táblázat

Az előző és a jelenlegi lakás fekvése

	előző	jelenlegi
		lakás (százalék)
belterületi	68,1	80,5
elkülönült telep	23,2	13,9
tanya	2,9	1,4
puszta, major	3,7	0,8
egyéb, nem derül ki	3,3	2,2

A telepi és egyéb külterületi lakások arányának csökkenése nem jelenti azt, hogy azonos mértékben csökkent volna a romák lakóhelyi szegregációja is. A megkérd-

zés során rögzítettük azt is, hogy a felkeresett családok közvetlen környezetében (nagy bérház, telep, kolónia, falusi utca stb.):

- kizárólag vagy túlnyomórészt roma családok laknak;
- vegyesen laknak roma és nem roma családok;
- van néhány roma család, de a többséget a nem roma családok alkotják;
- a közelben nem lakik több roma család.

Az esetek csaknem 30 százalékában a közvetlen környéken kizárólag vagy túlnyomórészt roma családok laknak. További csaknem 30 százalék pedig olyan környéken lakik, ahol többé-kevésbé egyenlő arányban laknak romák és nem romák. Mivel a romák aránya az össznépességben kb. 5 százalék, az ilyen megoszlás még mindig erősen szegregált helyzetnek tekinthető. Különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy az olyan lakóövezetekben, ahol a romák aránya már elérte ezt a szintet, az ingatlanok forgalmi értékének jelentős csökkenése, és ezzel párhuzamosan a nem roma lakosság erőteljes ütemű elköltözése figyelhető meg.

Megállapítható tehát, hogy a romák csaknem 60 százalékának a területi elhelyezkedését ma is az erőteljes lakóhelyi szegregáció határozza meg.

13. táblázat

A pontos megoszlás egyébként a következő:

a közvetlen környéken	százalék
csak roma családok laknak	29,7
vegyesen laknak romák és nem romák	29,1
a többséget nem roma családok alkotják	29,4
nem lakik több roma család	8,7
nem lehetett megállapítani	3,1

Azoknak az aránya, akiknek a szomszédságában csak vagy túlnyomórészt roma családok laknak, Budapesten a legalacsonyabb (6,5%) és a vidéki városokban a legmagasabb (35,6%). A falvakban 30,5 százalék.

A cs-lakások, a régi (nyeregterős) parasztházak és a családi házak együttevén a teljes lakásállomány 71,2 százalékát teszik ki. Budapesten igen magas (62,%) a régi, leromlott bérházakban található lakások aránya.

A lakások 32,8 százaléka egyszobás, 42,7 százaléka kétszobás és 24,4 százaléka három- vagy több szobás. Ugyanezek az arányok jellemezték az összlakosság legalacsonyabb jövedelmű csoportjának lakásait 1985-ben. (Lásd *Háztartásstatisztika*, 1985, KSH.) A mai teljes magyar lakásállományban 15,4 százalék az egyszobás, 43,4 százalék a kétszobás és 40,2 százalék a három- és több szobás lakások aránya (*Magyar statisztikai évkönyv*, 1991).

Ha a lakások minőségi mutatóit (közműveltség, komfort stb.) vizsgáljuk, akkor természetesen minden téren ugrásszerű javulást tapasztalunk 1971-hez képest. A kérdést inkább úgy érdemes föltenni, hogy ez a javulás csökkentette-e a romák hátrányát a lakosság többi részéhez képest. Ami a lakásviszonyokat illeti, a kérdésre

igennel válaszolhatunk, noha a hátrány még mindig igen jelentős. Mindenesetre abból az archaikus állapotból, ami a romák többségének a lakásviszonyait 1971-ben jellemezte, mára sikerült kitörni.

1971-ben a lakások 61 százaléka volt földes padlójú, ma ez a lakások 10,1 százalékára igaz. 1971-ben a romák lakásainak csak 56,1 százalékában volt villany, ma 97,9 százalékában van. (A lakások 1,2 százalékába nincs bevezetve és további 0,7 százalékában ki van kapcsolva díjhátralék miatt.) 1971-ben a lakások 38,8 százalékában nemhogy vízvezeték nem volt, de a vizet 100 méternél messzebből kellett hordani. Ma az ilyen lakások aránya 5,3 százalék. Akkor a lakások elenyésző százalékában volt csak vízöblítéses WC, ma a 42,2 százalékában van, akkor a lakások egyharmadához még árnyékszék sem tartozott, ma az ilyen lakások aránya nem éri el az egy százalékot. 1971-ben elenyésző volt a fürdőszobás lakások aránya is, ma ez eléri a 47,6 százalékot. Igaz, a teljes magyar lakásállomány 78,9 százalékában van fürdőszoba, és a 75 százaléka van vízöblítéses WC-vel ellátva.

Mindenesetre a problémát ma nem elsősorban a lakásviszonyok elviselhetetlensége okozza, hanem az, hogy a jelenlegi foglalkoztatási és jövedelmi viszonyok között a meglévő lakásszintet is nagyon nehéz fönntartani. A családok több mint negyedének van 1988. január elseje előtt felvett kedvezményes építési (házvásárlási) kölcsönből származó tartozása. Tudjuk, hogy az ilyen tartozások havi törlesztő részletét jelentősen megemelték, és ez a mai viszonyok között megoldhatatlan terhet jelent az érintett családoknak.

Javaslatok

Tudomásul kell venni, hogy a romák jelenlegi, katasztrofálisnak minősíthető foglalkoztatottsági helyzete számottevő mértékben csak akkor javulhat, ha az iskoláztatás terén jelentős előrelépést sikerül elérni, és a gazdasági fellendülésnek köszönhetően a munkaerőpiac szívóhatása is érvényesülni kezd.

Az iskolázottsági szint emelése szempontjából a leghatékonyabb eszköz a kötelező iskoláztatás időtartamának a meghosszabbítása. Hosszabb távon csak az iskolakötelezettség 18 éves korig történő kiterjesztésétől remélhető komoly előrelépés. Némi javulást eredményezhet a kötelező tíz éves általános képzésnek az oktatási törvényben és a kormányprogramban is előírányzott bevezetése. Az iskoláztatás szempontjából leghátrányosabb helyzetű (legrosszabb előmeneteli esélyekkel rendelkező) társadalmi csoportok esetében azonban további kedvezmények is szükségesek ahhoz, hogy az általános képzés időtartamának a meghosszabbítása valóban éreztesse hatását. E nélkül ugyanis az ilyen társadalmi háttérrel rendelkező gyerekek nagy valószínűséggel a hat és nyolc osztályos középiskolák rohamos gyarapodása miatt erősen kontraszelektált általános iskolákban fogják „letudni” a tíz évet. A támogatások feltételül olyan kritériumokat kell megszabni, amelyek garantálják, hogy azok valóban az egyébként legrosszabb továbbtanulási esélyekkel ren-

delkező gyerekekhez jussanak el. Az ilyen típusú támogatások óhatatlanul kedveznek a romáknak, de aki a kritériumoknak megfelel, annak meg kell kapnia, függetlenül attól, hogy roma vagy nem roma.

Kétféle támogatást javasolunk:

1. Továbbtanulási támogatást kell biztosítani azoknak a családoknak, amelyekben egyik szülőnek sincs nyolc általánosnál magasabb iskolai végzettsége, legalább az egyik szülő munkanélküli, és legalább egy gyerek közép- vagy felsőfokú tanulmányokat folytat. A továbbtanulási támogatást differenciálni lehet aszerint, hogy azon a településen, ahol a család él, milyen magas a munkanélküiségi ráta. Ez a kritérium a válságövezeteket, illetve a sorvadó kistélepüléseket fogja előnyben részesíteni, ahonnan a fenti kritériumoknak megfelelő családok gyerekei a legkisebb valószínűséggel tanulnak tovább.

2. Fejkvóta jellegű „prémiumot” kell biztosítani minden, a fenti kritériumoknak megfelelő gyerek után azoknak az általános iskoláknak, ahonnan valamelyik középfokú, illetve azoknak a középiskoláknak, ahonnan valamelyik felsőfokú tanintézménybe felvételt nyertek.

A javasolt támogatási rendszer természetesen csak több év után eredményezhet érzékelhető változást. Jelenleg a roma gyerekek túlnyomó többsége az általános iskola után nem tanul tovább, és többnyire esélyük sincs arra, hogy munkát találjanak. Ugyanakkor a munkaügyi központok sem regisztrálják őket. Az országos romavizsgálat adatai szerint a 15–19 éves roma munkanélküliek 81 százaléka nincs regisztrálva. (Hasonló eredményre jutott az Oktatáskutató Intézet ifjúsági munkanélküliséggel foglalkozó kutatása.) Így írott malaszt marad az Ftv. 14. paragrafusának (2) bekezdése, amely kötelezően írja elő az iskolába már nem járó, 18. életévüket be nem töltött fiatalok képzési támogatását. Az országos romavizsgálat adatai szerint a megfelelő életkorú, munkanélküli roma fiatalok kevesebb, mint egy százaléka vesz részt képzésben.

3. Ezért javasoljuk, hogy a munkaügyi központoknak tegyék kötelezővé a 15–18 éves munkanélküli fiatalok regisztrálását. A regisztrálás alapját a körzethez tartozó általános iskoláktól kapott rendszeres adatszolgáltatás képezné. (Név és lakcím szerint kik azok, akik kimaradtak az iskolából vagy a nyolcadik osztály elvégzése után nem tanultak tovább.) Az így szerzett adatokból kiindulva és az illetékes önkormányzatokkal együttműködve biztosítható a teljes körű regisztráció. Márpedig ez a minimális feltétele annak, hogy a fiataloknak ez a legkiszolgáltatottabb, legperspektívátlanabb helyzetű csoportja átgondolt stratégia alapján intézményes segítségnyújtásban részesüljön.

Általában is igaz, hogy a roma munkanélkülieket az ún. aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök lényegesen kisebb arányban „érik el”. A munkanélküliek foglalkoztatását ösztönző támogatási formák az ő munkába állításukat a legtrikább esetben segítik elő, az átképzési programokban alig-alig vesznek részt. Leginkább a közhasznú munkavégzés lehetőségéből részesülnek, de ez az esetek jelentős hányadában (különösen a kisebb településeken) pseudo-foglalkoztatás vagy

kvázi-segélyezés. Nem visszaintegrálást jelent, hanem a dezintegrált állapot, illetve a munkaerőpiaci értelemben vett szegregáció fenntartását. Az önkormányzatok sokszor nem tudják vagy nem is nagyon akarják „értelmes” feladatokkal ellátni őket, többnyire megoldatlanok (elsősorban megintcsak a kisebb településeken) a munkaszervezési, „művezetési” problémák. Ezért az önkormányzatok többnyire megelégszenek azzal, hogy a konstrukcióban rejlő, számukra kedvező lehetőségeket kihasználva kíméljék a segélyezési keretüket.

4. A fentiek figyelembevételével javasoljuk olyan program kidolgozását, amely az önkormányzatok, a munkaügyi és képzési központok együttműködésére építve a képzési programok és a közhasznú munkavégzés összekapcsolására törekszik. Magyarán arra képezzék ki a résztvevőket, amire az érintett önkormányzatok területén szükség van, és úgy, hogy utána „értelmes” feladatokkal lehessen őket ellátni. A helyi lehetőségekhez és igényekhez igazodva nagyon sokféle változat merülhet fel.

Az egyik terület, ahol a jövőben jó lehetőségek adódhatnak a képzés és a közhasznú foglalkoztatás összehangolására, az önkormányzati hatáskörbe tartozó szolgáltatások, különösen a szociális szolgáltatások területe. Ebben a szférában számos olyan – már létező vagy ezután létrehozandó munkakör van (házi szociális gondozás, szociális étkeztetés, falugondnoki rendszer, iskolai, óvodai szolgáltatások stb.) –, amely nem igényel magas szintű képzettséget, ugyanakkor a foglalkoztatási lehetőségek bővíthetők. A szociális törvény előírja, hogy 1997-ig a megfelelő lélekszámhoz rendeltén létre kell hozni a családszolgálat központok országos hálózatát. Egyre erőteljesebben fogalmazódik meg az a szociálpolitikai törekvés, amely arra kívánja ösztönözni az önkormányzatokat, hogy a területükön felmerülő szociális gondozási, ellátási feladatokat lehetőség szerint igyekezzenek helyben megoldani, és csak végső esetben folyamodjanak a bentlakásos intézményekbe történő beutalás eszközéhez. Ezek a változások átgondolt stratégiát, alapos szakmai előkészítést igényelnek, de a Munkaügyi, a Népjóléti és a Művelődési Minisztérium együttműködése révén számos feltétel a foglalkoztatáspolitikához kapcsolódó képzési programok keretében is megteremthető. Az ilyen típusú foglalkoztatás nagy előnye a közhasznú munkavégzés jelenleg uralkodó formáival szemben, hogy sokkal inkább integráló hatású. Hasonló lehetőségeket kínálnak a komplexebb kistérségi területfejlesztési programok is.

A képzés és a közhasznú foglalkoztatás összekapcsolása révén szervezhető olyan „tatarozó brigádok” is, amelyek valamilyen non-profit konstrukcióban elvégzik a családi házak és középületek egyszerűbb felújítási munkáit.

5. A fenti elképzelések megvalósításához a képzési rendszert rugalmasabbá kell tenni. Tapasztalataink szerint a regionális átképzési központok jelenleg éppen azokat a – sokszor elszigetelt földrajzi helyzetű – településeket nem nagyon „érik el”, ahol a munkanélküliek aránya a legmagasabb és a helyzet a legreménytelenebb. E települések lakói szinte bizonyosan nem jutnak el a központokban szervezett tanfolyamokra. Ezért minden olyan esetben, amikor ez lehetséges, magukat a tanfolyamokat is decentralizálni kell. A gyakorlati képzést pedig a napi munkafeladatokhoz

kapcsolódva akkor is folytatni lehet, amikor a tanfolyam elvégzését követően az érintettek már közhasznú munkásként dolgoznak.

6. Nyilvánvaló, hogy a fenti elképzelések – az egyéb feltételek teljesülése esetén is – csak akkor valósulhatnak meg, ha vannak olyan „szereplők”, akik a települések vagy kistérségek szintjén a helyi szervezési, menedzselési feladatokat ellátják. Ezért egyetértünk a Munkaügyi Minisztérium 1994. évi cselekvési programjában szereplő javaslatával, amely ilyen típusú munkaügyi asszisztensek/szervezők közhasznú foglalkoztatását irányozza elő. Nem tartjuk viszont szerencsésnek sem a merev etnikai párosítás (roma programokhoz roma szervezők), sem a megyei/fővárosi roma érdekképviselői szervezeteknek kiírt pályázat gondolatát. A programokhoz kapcsolódva szisztematikus „tehetségkutatót” kellene végezni, hogy a helyi közösségekben vagy egy-egy kistérségi településeggyüttes szintjén meg lehessen találni az erre a feladatra alkalmas szereplőket. Ehhez az önkormányzatok, a helyi roma tagszervezetek (ha egyáltalán vannak ilyenek) közreműködése és a fiatal munkanélküliek tervezett teljes körű regisztrációja egyaránt felhasználható. A kiválasztottak számára speciális képzést és tapasztalatcserét kell biztosítani. A kiválasztásnál nem lehet sem kizáró, sem elengedhetetlen feltétel a roma származás.

A regionális szintű roma szervezeteknek kiírandó pályázat azért nem szerencsés elgondolás, mert tovább erősíti a hazai roma önszerveződéseknél azt a sajátosságot, hogy jókora vízfejjel fölről lefelé szerveződnek és többnyire meg is rekednek a regionális szerveződések szintjén. A támogatásokat a felső szintek lenyelik, és a szervezet működésének hatása a legmostohább viszonyok között élő közösségekben egyáltalán nem érezhető. Az országos romavizsgálat adatai szerint még a magukat országos hatókörűnek valló, számos tagszervezettel és több tízezres taglétszámmal dicsekvő szervezetek ismertsége is rendkívül alacsony. Összesen két szervezetnek, a Phralipénak és a Lungo Dromnak van valamiféle társadalmi bázisa. Arra a kérdésre válaszolva, hogy „Ismer-e roma szervezeteket, és ha igen, melyek ezek?”, a megkérdezettek csaknem 90 százaléka egyetlen szervezetet sem tudott megnevezni. A fennmaradó 10 százalék nagyobbik felét azok tették ki, akik vagy a Phralipét vagy a Lungo Dromot nevezték meg. A 14 éven felüli roma népesség 5 százaléka tagja valamelyik roma szervezetnek. A tagsággal rendelkezők nagyobbik fele (2,8%) a Phralipe és a Lungo Drom között oszlik meg egyenlő arányban. Az összes többi szervezet ismertsége és tagsága elenyésző mértékű, és vannak olyan, jelentős anyagi támogatást élvező szervezetek, amelyekről a megkérdezettek közül senki sem tudott. A megyeközpontból kijáró vagy fővárosi szinten tevékenykedő asszisztensek, szervezők ezen a helyzeten nem tudnak változtatni. Mindez persze nem jelenti azt, hogy nem kell együttműködésre törekedni többek között a foglalkoztatáspolitikában is a roma szervezetekkel. De a munkaügyi központoknak, illetve kirendeltségeiknek mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy az alsóbb szintekkel is kapcsolatot találjanak. Így legalább kiderül, hogy melyek azok a szervezetek, amelyeknek van társadalmi bázisa, és a kapcsolatokat a továbbiakban ennek megfelelően lehet alakítani.

Gyakran felvetődik – nagyon általános megfogalmazásban a Munkaügyi Minisztérium cselekvési programjában is szerepel erre vonatkozó javaslat –, hogy a falun élő, hátrányos helyzetű munkanélküliek és ezen belül a romák önfoglalkoztatásában szerepet kaphatna a mezőgazdasági termelés, és ehhez művelésre alkalmas földterületet kellene biztosítani. Néhány elszórt – többnyire önkormányzati vagy alapítványi kezdeményezésű – próbálkozástól eltekintve azonban egyelőre semmi érdemleges nem történt ezen a téren.

Tény, hogy a romák, ahogy annak idején az első, most a „második földosztásból” sem részesedtek. Mivel korábban ritka kivételektől eltekintve nem volt saját földtulajdonuk, a kárpótlási jegyek révén eleve nem juthattak földhöz. De részaránytulajdonosként is alig-alig szereztek jogot, pedig az elmúlt évtizedekben sokan közülük tartós alkalmazottai voltak valamelyik térsznek vagy állami gazdaságnak és mezőgazdasági munkából éltek. Azt is érdemes figyelembe venni, hogy a teljes népességnek már csak kevesebb, mint 40, ezzel szemben a romáknak még mindig több, mint 60 százaléka él falvakban.

A Munkaügyi Minisztérium az önkormányzati tulajdonban lévő földek ilyen célú hasznosítását javasolja. Tudjuk, hogy az önkormányzatok csak a korábban állami tulajdonban lévő belterületi földeket kapták meg. Ezek helyenként a legrászorultabb családok minimális szintű önellátást biztosíthatják, de ennél többet aligha. A jövedelempótló támogatásból vagy egyéb szociális jövedelemből tengődő családoknak ez is sokat jelenthet. Kérdés, hogy a roma családok termelési kultúráját figyelembe véve megfogalmazhatók-e ennél nagyratörőbb tervek is. Az országos romavizsgálat adatai azt mutatják, hogy ezen a téren is igen jelentősek a regionális különbségek. A Dunántúlon és ezen belül különösen a dél-dunántúli régióban lényegesen jobbak a háztáji gazdálkodás mutatói, mint az ország többi részén. Ennek az a legfőbb oka, hogy ezen a vidéken a román anyanyelvű beás romák vannak többségben, és ők az eltérő történeti előzmények és kulturális hagyományok következtében sokkal inkább közelebb jutottak a paraszti gazdálkodáshoz, mint a romaság más anyanyelvű csoportjai.

7. Ezért javasoljuk a Dél-Dunántúlon (elsősorban Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyék jönnek számításba) olyan program kidolgozását, amely lehetővé teszi a komolyabb gazdálkodást is vállaló családok kiválasztását és földhöz juttatását. A kiválasztás egyik szempontja lehet, hogy kik azok, akik korábbi hosszabb alkalmazotti jogviszonyuk révén jogosultak lettek volna részarány-tulajdonra, de jogosultságukat valamilyen okból nem érvényesítették.

Jegyzetek

¹ A kutatást Kemény István, Havas Gábor és Kertesi Gábor vezette. Az adatfelvételt az MTA Szociológiai Intézete az MTA Közgazdaságtudományi Intézetével közösen készítette.

² Kemény István: Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben végzett kutatásról. Budapest 1976.

³ Magyar Háztartás Panel. Műhelytanulmányok. 5. Társadalmi átalakulás 1992–1994. 21. o.

⁴ V. ö. Kertesi Gábor: Cigány gyerekek az iskolában, cigány felnőttek a munkaerőpiacon. Közgazdasági Szemle, 1995. január